

УДК 368. 032. 2(4) : 368 (477)

ТИМОШЕНКО Ігор, молодший науковий співробітник Полтавського регіонального центру досліджень і сприяння розвитку кооперації ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

НЕКОМЕРЦІЙНІ ФОРМИ СТРАХУВАННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Досліджено специфіку таких некомерційних форм організації страхового захисту в західноєвропейських країнах, як товариства взаємного страхування і страхові кооперативи. Розглянуто методи страхового регулювання цих організацій в рамках Євросоюзу. Визначено їх місце на страхових ринках розвинених країн та спектр надаваних послуг. На основі зарубіжного досвіду обґрунтовано доцільність та перспективність впровадження некомерційних страхових організацій на українському страховому ринку.

Ключові слова: європейський ринок страхових послуг, товариства взаємного страхування, страхові кооперативи, некомерційне страхування, Директиви Єврокомісії зі страхування, спектр страхових послуг.

Тимошенко И. Некоммерческие формы страхования: европейский опыт. Исследована специфика таких некомерческих форм организации страховой защиты в западноевропейских странах, как общества взаимного страхования и страховые кооперативы. Рассмотрены методы страхового регулирования этих организаций в рамках Евросоюза. Определены их место на страховых рынках развитых стран и спектр предоставляемых услуг. На основе зарубежного опыта обоснована целесообразность и перспективность внедрения некоммерческих страховых организаций на украинском страховом рынке.

Ключевые слова: европейский рынок страховых услуг, общества взаимного страхования, страховые кооперативы, некоммерческое страхование, Директивы Еврокомиссии по страхованию, спектр страховых услуг.

Постановка проблеми. Інтеграція України у систему міжнародних господарських зв'язків та відкритість вітчизняної економіки потребують створення ефективного страхового захисту всіх суб'єктів ринкових відносин і населення. Сучасними критеріями ефективності страхування є не лише економічні показники, але й ті, що характеризують рівень задоволення потреб суспільства у страховому захисті. Практика зарубіжних країн свідчить, що якість страхових послуг багато в чому залежить від ефективного функціонування двох основних організаційних форм страхової системи – комерційної та взаємної (некомерційної).

Основою вітчизняної страхової системи є переважно комерційні акціонерні товариства, які хоча й становлять вагомий частку ринку страхових послуг, проте не повною мірою виконують притаманні їм функції та взяті на себе зобов'язання. Неможливість розмістити багато

ризиків у комерційному страхуванні за прийнятною ціною, дорожнеча страхових послуг створюють значні проблеми для вітчизняних підприємств, потенційних і діючих учасників страхових відносин. У результаті серед господарюючих суб'єктів і населення зростає рівень недовіри до страхових компаній. Це означає, що сьогочасний український ринок страхових послуг не може повною мірою задовольнити потреби суспільства у страховому захисті силами лише комерційних страховиків.

Зважаючи на наявні негативні тенденції, зростає необхідність вивчення досвіду організації страхування у розвинених європейських країнах, де, крім комерційних компаній, успішно функціонують товариства взаємного страхування і страхові кооперативи. За своєю ефективністю вони не поступаються акціонерним компаніям, а в окремих сегментах страхування посідають провідне місце, оскільки орієнтуються переважно на ті сфери, в яких не зацікавлені комерційні страховики. Виявлення потенційних можливостей цих страхових організацій, що діють на некомерційних засадах, та визначення перспектив застосування їх на вітчизняному ринку страхових послуг обумовлюють актуальність зазначеної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Некомерційне страхування та його організаційно-правові форми – проблема хоча й не нова для вітчизняної економічної науки, проте є однією з маловивчених. Функціонування з другої половини ХІХ ст. на українському страховому ринку міських і земських товариств взаємного страхування та страхових кооперативів супроводжувалось значною кількістю теоретичних публікацій. Але монополізація радянською державою страхової справи призвела до скасування всіх форм некомерційного страхування та вилучення відповідної проблематики з наукових досліджень. Тому серед доробок вітчизняних науковців майже відсутні праці, які б у комплексі розкривали теорію і практику взаємного страхування, міжнародний досвід функціонування некомерційних страхових організацій, їх роль і значення у сучасному світі.

Проблематиці взаємного страхування як економічного явища, дослідженню його загальних принципів, специфічних рис і місця на ринку страхових послуг присвячено переважно праці зарубіжних авторів: К. Барча, Т. Беслі, Б. Закканті, В. Дадькова, Є. Івашкіна, І. Логвінової, С. Скакуна [1–7] та ін.

Окремі аспекти зазначеної проблеми висвітлено в публікаціях вітчизняних науковців П. Стрельбіцького та С. Навроцького [8; 9]. Історико-правовий аспект діяльності зазначених організацій розглядали А. Адамов, В. Мачуський і К. Твердомед. Цій темі присвячено працю А. Пантелеймоненка "Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення" [10].

Недостатньо вивчено питання щодо функціональної ролі некомерційних страхових організацій у системі ринкових взаємодій, державного регулювання діяльності товариств взаємного страхування;

співвідношення сектора взаємного страхування з комерційним на міжнародних ринках страхових послуг.

Метою роботи є виявлення на основі наявних джерел особливостей товариств взаємного страхування й страхових кооперативів, що сприяють їх конкурентоспроможності, висвітлення регуляторної політики ЄС стосовно зазначених організацій, визначення сегмента взаємного страхування на європейському ринку страхових послуг та обґрунтування перспектив впровадження цих організаційно-правових форм в українську практику.

Матеріали та методи. Методологічною базою цього дослідження є методи наукового пізнання та економічного аналізу.

Результати дослідження. У країнах з розвинутою ринковою економікою функціонують два типи страхових організацій: акціонерні страхові компанії, що створюють статутний капітал на основі акцій і вважають стратегічним напрямом своєї діяльності одержання прибутку для інвесторів, та взаємні страхові товариства, централізований фонд яких формується за рахунок внесків членів і призначений для компенсації їх збитків на некомерційній основі. Основна відмінність між зазначеними типами полягає у праві власності страхувальників на страхову організацію [11, с. 57].

Аналіз діяльності страхових організацій, що функціонують на принципах взаємності, доцільно розпочати з короткої характеристики взаємного страхування.

Більшість вітчизняних дослідників визначає його як довготермінову домовленість групи осіб (юридичних і фізичних) про відшкодування один одному у певних частках збитків у разі настання страхових випадків [12, с. 92]. Існує й визначення взаємного страхування як форми страхового захисту, що ґрунтується на принципі колективної взаємодопомоги у формуванні та використанні страхового фонду за відсутності товарно-грошових відносин між його учасниками [13, с. 29].

У консультативному документі Європейської комісії "Взаємні товариства в розширеній Європі" (*"Mutual Societies in an enlarged Europe"*) зазначено, що взаємне страхування визначається принципами, які використовують у своїй діяльності взаємні страхові компанії (відсутність акцій, безкоштовне членство, солідарність, незалежність, обмежений розподіл прибутку) [14].

Страховий фонд організацій цього типу створюється шляхом пайової участі членів, тому страхувальники виступають одночасно й страховиками. Кожний з учасників має право впливати на прийняття рішень, пов'язаних із формуванням і витратою коштів фонду, але не може розпоряджатися ними одноосібно. Сплата страхового платежу здійснюється за рахунок чистого прибутку, що залишається у розпорядженні членів товариства [15, с.40].

Економічний зміст та особливості механізму взаємного страхування виявляються у рівному праві власності членів на утворений страховий резерв, некомерційному характері страхових операцій,

професійній однорідності складу учасників взаємного страхування. Управління взаємними страховими організаціями відбувається на демократичних засадах під контролем їх учасників, а метою діяльності є фінансова підтримка останніх на основі солідарної відповідальності. Виходячи з того, що члени страхового співтовариства основною метою ставлять не одержання прибутку на вкладені гроші, а захист своїх майнових інтересів з мінімальними витратами у випадку настання страхової події, ця форма страхування вважається некомерційною.

На принципах взаємності у Західній Європі функціонують різні страхові організації, зокрема, у Великобританії протягом декількох сторіч особистим страхуванням займаються так звані "дружні товариства" (*Friendly Societies*), у Франції – поширені "сільськогосподарські каси взаємного страхування" (*Services ruraux d'Assurance Mutuelle – SRAM*), у сфері додаткового медичного страхування діють "організації страхової взаємодопомоги – ОСВ 1945" (*l'organisation de la reconnaissance mutuelle*) тощо [11, с. 140]. Але класичною організаційно-правовою формою взаємного страхування є товариство взаємного страхування (ТВС), що являє собою господарюючий суб'єкт регіонального, національного та міжнародного страхового ринку, створений фізичними або юридичними особами для страхового захисту своїх майнових інтересів [16]. На унікальність цієї форми страхування вказував ще представник німецької економічної школи професор А. Манес, який відзначав: "акціонерні товариства застосовуються практично у всіх галузях економіки, взаємні – майже винятково в страховій справі" [17, с. 132].

У зарубіжних публікаціях товариство взаємного страхування (англ. – *Mutual Insurance Company*; нім. – *Gesellschaft zur gegenseitigen Versicherung*) розглядається як: страхова організація некомерційного типу, що не має на меті отримання прибутку; взаємне товариство, яке іноді називають кооперативом, що перебуває у власності своїх клієнтів, і створене для надання страхових послуг за мінімально можливою ціною на користь своїх користувачів-членів [18]. У наведеному англійському варіанті відсутнє слово "товариство", тому ця назва є умовною. В англійських публікаціях ТВС здебільшого називають "взаємними страховими компаніями".

Паралельно з ТВС на західноєвропейському ринку страхових послуг функціонують страхові кооперативи (англ. – *insurance cooperatives*). Вони також діють на принципах взаємодопомоги, солідарності, неприбутковості, демократичності управління, що свідчить про єдність їх економічної природи з ТВС. Ідентичність зазначених організацій підтверджує й створення ними спільної Асоціації взаємних страхових компаній і страхових кооперативів у Європі (*Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe – AMICE*), яка виникла у 2008 р. на основі злиття Міжнародної асоціації взаємних страхових компаній (*AISAM*) та Асоціації європейських кооперативів і взаємних страхових компаній (*АСМЕ*). Згідно з аналітичними матеріалами,

опублікованими Асоціацією, вона об'єднує 120 організацій-членів з 17 західноєвропейських країн, першість у яких належить Австрії, Нідерландам та Фінляндії [19].

У міжнародній практиці ТВС та страхові кооперативи представлені єдиним показником і в статистичних документах. Однак реальну кількість страхових кооперативів, на думку А. Пантелеймоненко, встановити надто складно, враховуючи, що опубліковані дані стосуються обох типів зазначених організацій [10, с. 512].

Незважаючи на схожість мети та принципів діяльності, товариства взаємного страхування й страхові кооперативи не слід ототожнювати, оскільки вони регулюються різним законодавством (страховим і кооперативним) і мають певні відмінності у механізмі функціонування.

На ринках страхових послуг розвинених країн ТВС і страхові кооперативи утворюють сектор взаємного страхування. За даними *AMICE*, взаємне страхування в країнах-членах ЄС у 2012 р. становило 26 % загального страхового ринку [20]. Його частку на національних страхових ринках відображено у таблиці.

Таблиця

Частка взаємних страхових організацій на ринках страхових послуг європейських країн, %*

Країна	2010	2011	2012
Німеччина	31	32	31
Нідерланди	28	28	27
Франція	26	26	26
Фінляндія	26	26	23
Румунія	19	20	22
Норвегія	29	17	18
Швеція	18	18	17
Угорщина	18	18	17
Іспанія	13	13	14
Словенія	13	14	13
Бельгія	13	11	11
Австрія	8	6	8
Великобританія	5	6	7
Данія	6	6	6
Люксембург	3	4	4
Греція	3	4	4
Італія	4	3	3
Словаччина	2	2	2
Польща	1	2	2
Болгарія	6	2	2
Ірландія	1	2	1
Португалія	1	1	1

*Складено автором на основі [20].

Як свідчать наведені дані, найвища частка взаємного страхування спостерігається у найбільш розвинених західних і північноєвропейських країнах. Їх діяльність регулюється відповідними законодавчими нормами. Наприклад, у Німеччині такі норми та положення подані у законодавстві про страховий нагляд, у Франції закріплені в спеціальному Кодексі взаємного страхування.

З 1994 р. страхові ринки Євросоюзу активно розбудовуються в напрямку формування єдиного європейського ринку страхових послуг (ЕЕРСП). Функціонування на ньому страхових компаній, у тому числі й товариств взаємного страхування, регламентується Директивами Європейської комісії, яка є єдиним органом законодавчої ініціативи в ЄС. Стосовно вимог до ТВС, то в Директивах чітко простежується принцип диференціації, в основу якого покладено масштаб їх діяльності. Так, для товариств взаємного страхування: не вимагається отримання ліцензії, якщо їх діяльність має локальний характер і щорічний обсяг зібраних страхових премій не перевищує 5 млн євро; статут передбачає можливість збільшення страхових премій чи зменшення страхових виплат на користь його учасників у випадку загрози неплатоспроможності; половина усіх премій надходить від укладених договорів страхування з членами ТВС [11, с. 59–60].

Вступ до ЄС нових країн поставив питання щодо включення їх у єдиний страховий ринок у рамках Євросоюзу. В представленому Єврокомісією у 2003 р. консультативному документі "Взаємні товариства у розширеній Європі" зазначалось, що гармонізація єдиного європейського ринку вимагає подальшого розвитку сектора взаємного страхування й підвищення його конкурентоспроможності. Відсутність надійних і вичерпних статистичних даних щодо наявності на території нових країн-членів взаємних страхових організацій обмежує аналіз їх потенційного внеску у соціальну економіку ЄС і визначення місця на європейському рівні. З метою уніфікації звітності страхових товариств, діючих на принципах взаємності, Єврокомісією запропоновані єдина методика розрахунку нормативної платоспроможності організацій взаємного й кооперативного страхування та проект Статуту взаємних товариств, загальний для всіх членів Європейської взаємної асоціації [21].

Навесні 2013 р. Консультативний комітет Єврокомісії представив звіт "Про результати дослідження з питань поточної ситуації й перспективах взаємного страхування в Європі", підготовлений фахівцями АМІСЕ з відповідними резолюціями Європарламенту. У ньому, крім характеристики взаємних страхових організацій, містяться рекомендації, які сприяли б подальшому зміцненню взаємного страхування в Європі. Серед останніх заслуговує на увагу пропозиція щодо розширення видів діяльності взаємних товариств та опанування ними нових секторів у сфері страхових послуг [22].

За інформацією Єврокомісії, на європейському страховому ринку діє понад 7000 ліцензованих страховиків, з яких 806, тобто 20 %,

є організаціями взаємного страхування. У цілому в Європі функціонують понад двох тисяч взаємних страхових організацій. Найбільший сегмент ринку взаємного страхування припадає на Швецію (52 %), Фінляндію (43 %), Францію (39.4 %), Великобританію (25 %), Німеччину (22 %) [23]. Значний розвиток взаємне страхування отримало в Австрії, Голландії, Данії, Норвегії, Нідерландах.

Одним із найважливіших питань діяльності ТВС і страхових кооперативів є спектр надаваних послуг. Взаємне страхування в європейських країнах застосовується майже в усіх сферах життя населення та діяльності господарюючих суб'єктів. На взаємній основі здійснюється як майнове, так і особисте страхування. Організації взаємного страхування є ефективною формою страхового захисту для суб'єктів малого та середнього бізнесу.

У Франції, наприклад, товариства взаємного страхування є досить різноманітними за своїми масштабами: від невеликих відособлених організацій до потужних компаній, що входять у число гігантів національного страхового ринку. Ринкова частка французьких взаємних страховиків у загальному обсязі майнового страхування становить 36 %, у страхуванні життя – 50 % сектора взаємного страхування і є однією з найвищих в європейських країнах. Причина їх успіху в тому, що більшість некомерційних страхових товариств були створені в 1960–1970 рр. професійними асоціаціями, які прагнули надати своїм членам відносно дешеві страхові послуги. Сьогодні ці ТВС асоціації використовують як канал поширення страхових послуг.

У Німеччині найбільш значною є роль ТВС у страхуванні транспортних засобів (25 % ринку взаємного страхування) та страхуванні відповідальності (17 %). Частка німецьких взаємних страховиків у страхуванні здоров'я становить 36 %, у страхуванні життя – 19 % [22]. Компанії взаємного страхування входять у Топ–20 найбільших німецьких страхових груп, зокрема, "*Debeka is ranked*" займає 7 місце у рейтингу, "*Signal-Iduna*" – 10, "*HUK-Coburg*" – 11, "*Gothaer*" – 12, "*Alte Leipziger-Hallesche*" – 16, "*Continental Versicherungs-Verbund*" – 18 місце [24]. Конкурентоспроможність у цьому сегменті страхового ринку досягається за рахунок рівня обслуговування клієнтів і впровадження передових комп'ютерних технологій.

В Австрії переважають невеликі асоціації взаємного страхування. У 2011 р. з 53 існуючих об'єднань 34 спеціалізувалися на страхуванні майна від пожеж, 28 – на страхуванні сільськогосподарських ризиків [18]. Аналіз діяльності товариств взаємного страхування Великобританії відображає стійку тенденцію зниження їх ринкової частки, як у страхуванні життя (з 46 % в 1987 р. до 23 % на початок 2011 р.), так і в майновому та інших видах страхування (з 15 до 7 % за той же період) [25]. Таке становище обумовлене акціонуванням частини ТВС, а також

зростанням продажів акціонерними компаніями страхових послуг через банки.

Інформація відносно взаємних страхових організацій, що діють у сфері добровільного медичного страхування (ДМС), в узагальненому вигляді представлена на сайті Єврокомісії. За її підрахунками, некомерційне медичне страхування товариства охоплює 50 % ринку страхування здоров'я та 19 % ринку страхування життя, обслуговуючи понад 120 млн людей [26].

Характеристики страхувальників варіюються відповідно до типу страховика. Взаємні страхові організації Франції, що діють у сфері ДМС, переважно охоплюють жінок, найманих робітників і менеджерів середньої ланки, тоді як приватні комерційні страхові компанії здебільшого мають справу з приватними власниками, високооплачуваними фахівцями, фермерами. В Ірландії приблизно 70 % працюючих менеджерів застраховані в акціонерних страхових компаніях, тоді як серед працівників фізичної праці до приватних страховиків звертаються тільки 11 % [27, с.43–45]. Перевагу некомерційному страхуванню перед комерційними компаніями віддають люди похилого віку, а також особи зі слабким здоров'ям.

Кооперативне страхування не представлено окремими статистичними даними. За підрахунками Міжнародної федерації кооперативного й взаємного страхування (*International federation of cooperatives and mutual friendly societies – ICMIF*), перше місце за кількістю страхових кооперативів займає Фінляндія, де на них припадає 75 % взаємного страхування; в Австрії їх частка становить 60 %; у Німеччині, Норвегії та Данії – від 40 до 50 %; у Польщі – 5 % і цілковито відсутнє у прибалтійських країнах [28]. Найбільше поширення кооперативи набули у фермерському та медичному страхуванні.

Найвідомішими страховими кооперативами на території Євросоюзу є "Mobilia" (страхування майна, Швеція), "Hallesche Krankenversicherung auf Gegenseitigkeit" (медичне страхування, Німеччина), "Karthause Intelligent" (агостраховання, Швейцарія). Шведський страховий кооператив "Folksam" займає 48.9 % національного ринку страхування житла та 50 % страхування життя від нещасних випадків. Французькі страхові кооперативи, об'єднані в Національну федерацію взаємного страхування, покривають близько 60 % ринку добровільного страхування й водночас забезпечують роботою понад 20 тис. осіб [29].

Наведені дані свідчать, що навіть в умовах значної конкуренції ТВС та страхові кооперативи посідають важливе місце у загальноєвропейському страховому просторі. Найбільш суттєвою є їх роль у страхуванні майна, сільськогосподарських ризиків, професійної відповідальності, добровільному медичному страхуванні.

Наявність на страхових ринках зарубіжних країн значної кількості зазначених страхових організацій обумовлена причинами, актуальними й для українського ринку страхування:

- потребою у демократизації та гуманізації страхового процесу, особливо в умовах перманентних фінансово-економічних криз;
- необхідністю отримання страхувальниками послуг за економічно обґрунтованими цінами, чому сприяє відсутність комерційної складової у взаємовідносинах між учасниками цього страхового процесу;
- демократичністю й прозорістю діяльності організацій взаємного страхування, контроль над якими здійснюють його члени;
- прийняттям на страхування специфічних ризиків, від яких комерційні страхові компанії, як правило, відмовляються.

У нашій країні можливість здійснення страхової некомерційної діяльності передбачена Законом України "Про страхування" від 07.03.1996 № 85/96–ВР (редакція станом на 11.07.2014), який ст. 14 надає право на організацію товариств взаємного страхування. Порядок їх створення та діяльності визначено Постановою Кабміну України "Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування" від 01.02.1997 № 132 (зі змінами від 28.03.2012) [30].

Завдяки своїй специфіці, взаємне страхування може застосовуватися у багатьох сферах національного ринку страхових послуг. Найсприятливіші умови для його поширення слід очікувати у сільському господарстві, зокрема, страхуванні індивідуальних товаровиробників та фермерських господарств. Акціонерні компанії не наважуються активно страхувати ризики там, де відсутня надійна статистична база для технічної організації страхування, як це відбувається, наприклад, при страхуванні худоби або врожаю. У таких випадках слід застосовувати саме взаємне страхування, яке несе солідарну відповідальність за відшкодування збитків своїх членів.

Перспективним взаємне страхування може стати і для суб'єктів малого підприємництва. Враховуючи, що вони зазвичай мають однакові проблеми, створення організацій взаємного страхування сприятиме самостійному визначенню членами видів і умов страхування, порядок використання коштів та забезпечить їх захист за тарифами, які відображатимуть дійсний ризик-захист, без створення прибутку для власників страхових компаній.

Застосування взаємного страхування можливо при страхуванні професійної відповідальності, наприклад, лікарів, юристів, індивідуальних підприємців, які мають однорідні ризики, а їх страхові інтереси збігаються з потребою у недорогому й надійному захисті.

Висновки. Некомерційні товариства взаємного страхування і страхові кооперативи, які успішно функціонують на ринках зарубіжних країн, є цілком ефективними й перспективними організаціями також і для української практики.

Взаємне страхування – важлива умова формування повноцінного конкурентного середовища на страховому ринку. Як альтернатива комерційному страхуванню воно сприяє гармонізації страхового ринку й забезпечує реальний страховий захист, створюючи серйозну протидію необґрунтованому зростанню цін на страхові послуги. Водночас взаємне страхування сприяє збільшенню ємності страхового ринку й, таким чином, реалізації стратегічного значення страхування в розвитку національної економіки.

Подальшими напрямками наукових розробок можуть стати дослідження галузевих аспектів застосування товариств взаємного страхування й страхових кооператив на вітчизняному ринку страхових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Burch K.* Economics of insurance / K. Burch. — Amsterdam, New York ; Oxford, Tokyo : North Holland, 2001. — P. 45–58.
2. *Besley T.* Savings, credit and insurance / T. Besley // Handbook of development economics. Amsterdam etc. — 1995. — Vol. III A. — 127 p.
3. *Zaccanti B. S.* Fewer choices in the market: The risk management implication of insurer consolidation / B. S. Zaccanti // Risk-Management. — 1996. — Vol. 43. — № 8. — P. 19–21.
4. *Дадьков В. Н.* Формирование отраслевых систем взаимного страхования и перспективы их развития : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / Дадьков Виктор Николаевич. — М., 2007. — 48 с.
5. *Ивашкин Е. И.* Взаимное страхование: теория, потребности, проблемы организации и развития / Е. И. Ивашкин. — М., 2000. — 286 с.
6. *Логвинова И. Л.* Взаимное страхование: история и современность : монография / И. Л. Логвинова. — М. : Маркет ДС, 2009. — 192 с. — (Серия : Академическая).
7. *Скакун С. Г.* Взаимное страхование в системе современного мирового страхового хозяйства : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14, 08.00.10 / Скакун Станислав Геннадьевич. — М., 2009. — 22 с.
8. *Стрельбицкий П. А.* Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення / П. А. Стрельбицкий // Вісн. Хмельниц. ін-ту регіонального управління та права. — 2003. — № 2 (6). — С. 264–271.
9. *Навроцький С. А.* Розвиток товариств взаємного страхування в АПК / С. А. Навроцький // Вісн. Тернопіль. акад. народ. госп. — 2001. — Вип. 15. — С. 63–65.
10. *Пантелеймоненко А. О.* Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення / А. О. Пантелеймоненко // Вісн. Львів. комерц. акад. — 2011. — Вип. 10. — С. 509–520.
11. *Дадьков В. Н.* Взаимное страхование / В. Н. Дадьков, К. Е. Турбина. — М. : Анкил, 2007. — 344 с.

12. *Страховання* : підручник / кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Оседець. — вид. 2-е, перероб. і доп. — К. : КНЕУ, 2002. — 599 с.
13. *Александрова М. М.* Комплексний страховий захист підприємств, його форми та сучасні принципи / М. М. Александрова // Вісн. Житомир. держ. технолог. ун-ту. — 2012. — С. 28–30. — (Серія : Економічні науки).
14. *Consultation document. Mutual Societies – European Commission* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/mutuals/index_en.htm. — Назва з екрану.
15. *Базилевич В. Д.* Страхова справа : монографія / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. — К. : Знання, 2008. — 351 с.
16. *Ефимов С. Л.* Общество взаимного страхования / С. Л. Ефимов // Экономика и страхование. — 2006. — С. 282.
17. *Манэс А.* Основы страхового дела ; пер. с нем. / А. Манэс. — М. : Анкил, 1992 (переизд. 1909). — 432 с.
18. *Definition of "Mutual Company"* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.investopedia.com/terms/m/mutualcompany.asp>. — Назва з екрану.
19. *Mutual Insurance in Figures: Executive summary from the 2010 study produced by AMICE's predecessor association, AISAM.* — Brussels : Association Internationale des Sociétés d'Assurance Mutuelle – AISAM, 2010. — P. 17.
20. *Market Insights. Europe 2012. The European Insurance Market Share as held by mutual and cooperative insurers* [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.amice-eu.org/Download.ashx?ID=45709. — Назва з екрану.
21. *Consultation document. Mutual societies in an enlarged Europe. 03/10/2003* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/mutuals-consult-doc_en.pdf. — Назва з екрану.
22. *European Parliament resolution of 14 March 2013 with recommendations to the Commission on the Statute for a European mutual society (2012/2039(INI))* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/prospects_mutuals_fin_en.pdf. — Назва з екрану.
23. *Sector of mutual and cooperative insurance in the European market* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/mutuals/index_en.htm. — Назва з екрану.
24. *The Local Insurance Group comprises 64 insurance associations plus Local Insurance Mutual Company and the // Federation of the Local Insurance Group* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lahivakuutus.fi/FI>. — Назва з екрану.
25. *The market share of Mutual and Cooperative Insurance in Europe 2011* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.amice-eu.org/Download.ashx?ID=34561>. — Назва з екрану.
26. Офіційний сайт Єврокомісії. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/mutuals/index_en.htm.
27. *Моссиалос Э.* Добровольное медицинское страхование в странах Европейского Союза / Э. Моссиалос, С. Томпсон ; пер. с англ. — М. : Весь Мир, 2006. — 224 с.

28. *International Cooperative and Mutual Insurance Federation* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.icmif.org/index.php?option=com_content&view=article&id=21&Itemid=64&lang=en. — Назва з екрану.
29. *Annual Report 2009 of AISAM (Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe)*. — Brussels : AISAM, 2011. — 3 p.
30. Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лют.1997 р., № 132 [зі змін. від 28.03.2012]. — Режим доступу : <http://www.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2014.

Tymoshenko I. Nonprofit insurance forms: european experience.

Background. *The specificity of mutual insurance societies and insurance cooperatives as nonprofit forms of insurance protection in the West European countries is investigated. Insurance regulating methods of mentioned organizations within the EU are examined. Their place as a separate segment on the insurance markets of developed countries and the range of insurance services provided are reviewed.*

The aim of investigation is based on available sources to identify the peculiarities of mutual insurance societies and insurance cooperatives, which increase their competitiveness, to highlight the regulatory policy of EU regarding abovementioned organizations, to determine the segment of mutual insurance on the European market of insurance services and justify the perspective of the organizational insurance forms implementation to Ukrainian practice.

Material and methods. *The research is based on the methods of scientific cognition and economic analysis.*

Results. *It is determined that mutual insurance societies and insurance cooperatives, the activity of which has a nonprofit nature, are influential participants of the insurance market of West European countries. Organizing and developing of such insurance forms in the countries of EU are regulated by the Directives of EU and a relevant legislative framework of the particular countries. Created on the democratic bases with an aim of their members' insurance protection, mutual insurance societies and insurance cooperatives are used in personal insurance, life insurance, retirement insurance, property insurance, agricultural risks insurance, professional responsibility insurance, voluntary health insurance etc. On the insurance markets of developed countries they form a mutual insurance segment (sector).*

Conclusion. *Basing upon the European experience it is proved that due to their specificity mutual insurance societies and insurance cooperatives can be successfully used in various spheres of national insurance market. Particularly they can be implemented to insuring individual producers and farmer households, small business entities with common risks and need in inexpensive and reliable insurance protection.*

Keywords: European market of insurance services, mutual insurance societies, non-profit insurance, EU Commission Insurance Directives, insurance services range.

REFERENCES

1. *Burch K. Economics of insurance / K. Burch.* — Amsterdam, New York ; Oxford, Tokyo : North Holland, 2001. — P. 45–58.
2. *Besley T. Savings, credit and insurance / T. Besley // Handbook of development economics. Amsterdam etc. — 1995. — Vol. III A. — 127 p.*

3. *Zaccanti B. S.* Fewer choices in the market: The risk management implication of insurer consolidation / B. S. Zaccanti // Risk-Management. — 1996. — Vol. 43. — № 8. — P. 19–21.
4. *Dad'kov V. N.* Formirovanie otraslevykh sistem vzaimnogo strahovaniya i perspektivy ih razvitija : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni d-ra jekon. nauk : spec. 08.00.10 "Finansy, denezhnoe obrashhenie i kredit" / Dad'kov Viktor Nikolaevich. — M., 2007. — 48 s.
5. *Ivashkin E. I.* Vzaimnoe strahovanie: teorija, potrebnosti, problemy organizacii i razvitija / E. I. Ivashkin. — M., 2000. — 286 s.
6. *Logvinova I. L.* Vzaimnoe strahovanie: istorija i sovremennost' : monografija / I. L. Logvinova. — M. : Market DS, 2009. — 192 s. — (Serija : Akademicheskaja).
7. *Skakun S. G.* Vzaimnoe strahovanie v sisteme sovremennogo mirovogo strahovogo hozjajstva : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni kand. ekon. nauk : spec. 08.00.14, 08.00.10 / Skakun Stanislav Gennad'evich. — M., 2009. — 22 s.
8. *Strel'bic'kyj P. A.* Tovarystva vzajemnogo strahuvannja: zarozhennja, rozvytok, stanovlennja / P. A. Strel'bic'kyj // Visn. Hmel'nyc. in-tu regional'nogo upravlinnja ta prava. — 2003. — № 2 (6). — S. 264–271.
9. *Navroc'kyj S. A.* Rozvytok tovarystv vzajemnogo strahuvannja v APK / S. A. Navroc'kyj // Visn. Ternopil'. akad. narod. gosp. — 2001. — Vyp. 15. — S. 63–65.
10. *Pantelejmonenko A. O.* Zahidnojevropejs'ki tovarystva vzajemnogo strahuvannja ta strahovi kooperatyvy: sutnist' organizacii', zmist dijaj'nosti i znachennja / A. O. Pantelejmonenko // Visn. L'viv. komerc. akad. — 2011. — Vyp. 10. — S. 509–520.
11. *Dad'kov V. N.* Vzaimnoe strahovanie / V. N. Dad'kov, K. E. Turbina. — M. : Ankil, 2007. — 344 s.
12. *Strahuvannja* : pidruchnyk / ker. avt. kol. i nauk. red. S. S. Osedec'. — vyd. 2-e, pererob. i dop. — K. : KNEU, 2002. — 599 s.
13. *Aleksandrova M. M.* Kompleksnyj strahovyj zahyst pidprijemstv, jogo formy ta suchasni pryncypy / M. M. Aleksandrova // Visn. Zhytomyr. derzh. tehnolog. un-tu. — 2012. — S. 28–30. — (Serija : Ekonomichni nauky).
14. *Consultation* document. Mutual Societies – European Commission [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/mutuals/index_en.htm. — Nazva z ekranu.
15. *Bazylevych V. D.* Strahova sprava : monografija / V. D. Bazylevych, K. S. Bazylevych. — K. : Znannja, 2008. — 351 s.
16. *Efimov S. L.* Obshhestvo vzaimnogo strahovaniya / S. L. Efimov // Jekonomika i strahovanie. — 2006. — S. 282.
17. *Manjes A.* Osnovy strahovogo dela ; per. s nem. / A. Manjes. — M. : Ankil, 1992 (pereizd.1909). — 432 s.
18. *Definition* of "Mutual Company" [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.investopedia.com/terms/m/mutualcompany.asp>. — Nazva z ekranu.
19. *Mutual Insurance in Figures: Executive summary* from the 2010 study produced by AMICE's predecessor association, AISAM. — Brussels : Association Internationale des Sociétés d'Assurance Mutuelle – AISAM, 2010. — P. 17.
20. *Market Insights. Europe 2012. The European Insurance Market Share as held by mutual and cooperative insurers* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : www.amice-eu.org/Download.ashx?ID=45709. — Nazva z ekranu.
21. *Consultation* document. Mutual societies in an enlarged Europe. 03/10/2003 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/mutuals-consult-doc_en.pdf. — Nazva z ekranu.
22. *European Parliament resolution of 14 March 2013 with recommendations to the Commission on the Statute for a European mutual society (2012/2039(INI))* [Elektronnyj resurs].

- resurs]. — Rezhym dostupu : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/prospects_mutuals_fin_en.pdf. — Nazva z ekranu.
23. *Sector of mutual and cooperative insurance in the European market* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/mutuals/index_en.htm. — Nazva z ekranu.
24. *The Local Insurance Group comprises 64 insurance associations plus Local Insurance Mutual Company and the // Federation of the Local Insurance Group* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.lahivakuutus.fi/FI>. — Nazva z ekranu..
25. *The market share of Mutual and Cooperative Insurance in Europe 2011* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.amice-eu.org/Download.ashx?ID=34561>. — Nazva z ekranu.
26. *Oficijnyj sajt Jevrokomisii*. — Rezhym dostupu : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/mutuals/index_en.htm.
27. *Mossialos Je. Dobrovol'noe medicinskoe strahovanie v stranah Evro-pejskogo Sojuza / Je. Mossialos, S. Tompson ; per. s angl. — M. : Ves' Mir, 2006. — 224 s.*
28. *International Cooperative and Mutual Insurance Federation* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.icmif.org/index.php?option=com_content&view=article&id=21&Itemid=64&lang=en. — Nazva z ekranu.
29. *Annual Report 2009 of AISAM (Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe)*. — Brussels : AISAM, 2011. — 3 p.
30. Pro zatverdzhennja Tymchasovogo polozhennja pro tovarystvo vzajemnogo strahuvannja [Elektronnyj resurs] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 1 ljut. 1997 r., № 132 [zi zmin. vid 28.03.2012]. — Rezhym dostupu : <http://www.gov.ua>.